

A NYITOTT ÉRTELEM JELENKORA

Jan Patočka: A jelenkor értelme

Kalligram, Pozsony, 1999.

„A filozófia problémája a világ mint totalitás.”

Jan Patočka: Přiroženy svět jako filosofický problém

A kitűnő Kalligram Kiadó a *Mi a cseh?* című tanulmánygyűjtemény megjelenése után alig három évvel most újabb kötetet jelentetett meg Jan Patočka cseh filozófustól. A két könyv boltokba kerülése közt eltelt rövid idő két dologra enged következtetni. Azaz a magyar olvasóközönség a *Mi a cseh?* hatására fölfedezte magának Patočkát, és így érzékelhető igény jelent meg egy újabb kötetre; illetve a Kalligramnál gondolják úgy, hogy szerzőnket érdemes lenne megismertetni szélesebb közönséggel is. Nos, ha az első lehetőség áll fenn, az öröndetes, ha az utóbbi, akkor az legalábbis dicséretesnek mondható.

Röviden érdemesnek tűnik megemlítenünk, hogy a magyarországi könyvpiacra egyre kevésbé szokatlan módon, igen igényes kivitelű könyv kerülhet az olvasó kezébe. Így az olvasás, az elmélyülés élvezete akár zavartalan is lehetne, ha nem csúszott volna be mégis néhány szedési hiba. Így például a prágai *Mladá fronta* kiadó nevén kívül a francia *rivière*-t is tévesen szedték (*maladá* ill. *riviére*). Ezek felett akár szemet is hunyhatnánk, ha a 158–159. oldalon nem tűnt volna el legalább egy fél mondat, és nem született volna meg az érdekes, ám értelmetlen „összeráciákat”. Így azonban meg kell fogalmaznunk azon óhajunkat, mely szerint jó volna már, ha az igényesség terén a szedők és a korrektorok fölzárkóznának a szerkesztőkhöz és a kiadványtervezőkhöz.

De térjünk rá egy, az eddigieknél természetesen jóval lényegesebb kérdésre, nevezetesen kíséreljük meg nagy vonalakban vázolni a patočkai gondolkodás azon mozzanatait, melyek *A jelenkor értelme* olvasása során kibontakozó kép árnyalásához szükségesnek mutatkoznak.

A mű első olvasása után azonnal szembe találkozzunk a következő paradoxnak tűnő helyzettel. Patočka az első fejezet felütésében támadást intéz kora történelem–felfogása ellen, mely nem képes az előrelátásra és „mindig a valóság mögött kullog”¹⁶. Ugyanakkor Patočka maga is reflektál korára, föl-

fedi annak értelmét, és egy új korszak nyitányaként értékeli azt. A mai olvasó azonban pontosan abban az időben él, melynek Patočkáé nyitányul kellett volna szolgálnia, és mégsem érezzük, hogy a patočkai jövő lenne a mi jelenkorunk. Azt kellene talán mondanunk, hogy Patočka tévedett, amikor jóslatait megfogalmazta? A következőkből reményeink szerint világossá válik, hogy erről szó sincs; s bár ez sem hangzik kevésbé paradox módon, mégis: a patočkai történelem–felfogást egyáltalán nem kérdőjelezi meg, hogy jóslata nem vált be.

Minden kor megragadja, problémává teszi, értelmezi a maga számára a történelmet, majd ennek alapján vezényli cselekedeteit meghatározott célok irányába. Mégis azt látjuk, hogy, mint azt Patočka esete is jól mutatja, egészen más születik meg belőle. És ezt a mást aztán ismét aláveti az újabb kor az értelmessé tételt célzó problematizálásnak, hogy újabb célokat tűzzön maga elé. Ez a folyamat újra és újra lejátszódik; az emberről ezzel összefüggésben mondhatjuk, hogy „alapvetően történelmi lény”¹⁷. A történelem tehát a patočkai szempontra visszatekintve sem aprózódik fel történesek pusztá egymásrakövetkezésére, s nem is válik események kusza gomolygásává. Ellenkezőleg: a történelem eszméje mindaddig fennmarad, amíg „az életnek, életünknek értelmet adunk”¹⁸. Ugyanis az előző értelemhez tartozó, talán már mindennapivá vált „élet melegéből fagyos, légüres térbe”¹⁹ meredve fölébred a szorongás diszpozíciója, „amelyből az ember a világba, tehát az értelemhez és a jelentéshez tér vissza”²⁰, de ez „nem azt jelenti, hogy a dolgokhoz úgy térünk vissza, ahogyan azok korábban voltak.”²¹

Azon gondolati világ számára, amely alapján a paradoxon megfogalmazódhat, a végső célok, az örök igazságok a mai napig értelmes és nem csupán értelmezhető elképzeléseként tételeződnek²². Mindez persze nem jelenti azt, hogy Patočka számára ne létezne igazság és cél. De ez az igazság és ez a cél a korrall összhangban nem lehet más, mint viszonylagos, pillanatnyi, problematikus. És éppen ezen vonások azok, amelyek a patočkai értelemnek abszolút jelleget kölcsönöznek, lehetővé téve az

¹⁷ Jan Patočka: *Mi a cseh?*; Kalligram, Pozsony, 1996; (továbbiakban: 1)

¹⁸ Patočka: *Eretnek esszék a történelem filozófiájáról*; *Van-e a történelemnek értelme?*; In: (1)

¹⁹ Patočka: *Az élet egyensúlya és amplitúdója*; In: (1)

²⁰ Patočka: *Van-e a történelemnek értelme?*; In: (1)

²¹ u.o.

²² Pontosán ez az, amit Patočka humanitás–ideológiának nevezne *Az élet egyensúlya és amplitúdója* c. 1939-es tanulmányában. In: (1)

¹⁶ Jan Patočka: *A jelenkor értelme*; Kalligram, Pozsony, 1999; 9.o.; (továbbiakban: 2)

ember történeti lényként való tényleges meghatározását, s egyúttal a történelem eszméjének az előzőekben vázolt felfogását.

Patočka számára „a háború a mindennapiság bevégzett forradalma”²³. Nincsen jobb véleménnyel a technikai civilizációról sem, hiszen elsekélyesíti a gondolkodást, csak pótlékkal szolgál, s ha van egyáltalán haszna, az annyi csupán, hogy „A kötelező szórakozás formájában az unalom kollektív metafizikai tapasztalattá válik”²⁴. E kilátástalannak tűnő helyzetből már csak „egy történelmi méretű *μετανοια*”²⁵ menthet ki minket. Ebben az értelemben szükséges, hogy „a véletlen uralmát olyanok uralma váltsa föl, akik értik, miről van szó a történelemben.”²⁶

A jelenkor értelme, mint azt a Patočkai történelem-eszme vázlatos jellemzése során láthattuk, nem hordozza az említett ellentmondást. Az sem kétséges, hogy a társadalom mely része számára íródott, kiket kell megszólítani. Természetesen az elméleti és kísérleti kutatókat, a filozófusokat, a mérnököket és a technikai tudás szakértőit²⁷.

Ahhoz, hogy megvalósuljon a kort értők uralma, a legfontosabb előfeltétel, nevezetesen az intelligencia tömeggé válása, már megvalósultnak tekinthető a hatvanas évek második felére. Az ily módon létrejött értelmiségi tömegnek azonban rá kell döbbernienie mérhetetlen felelősségére, problémává kell tennie korának értelmét, és végeredményben értelmes cselekvési programot kell nyújtania.

Azonban nem csupán saját maga számára, hanem egyúttal az általános osztály számára is. Utóbbi talán meglepőnek tűnhet, azonban Patočka számára éppen az jelenti korának egyik igen markáns vonását, hogy az értelmiség, mint minden erő ereje, legfőbb termelőerő, ugyanazokkal a célokkal bír, mint az általános osztály.

Az ily módon megvalósulható egység azonban oly számos feltételtől függ, hogy nem is lehetünk meglepve, ha meg-nem-valósulását tapasztaljuk. Elég csak a három, talán leglényegesebb mozzanatot kiemelni: tudós erkölcsének követése, szolidaritás, nyitott értelem. Mindemellett azt találjuk, Patočka optimizmusa nem nevezhető túlzónak, alaptalannak pedig végképp nem; már ami saját korát illeti. Személyesen is megélte ugyanis a Prágai Tavaszt, melynek „paradigmatikus jelentősége (...) abban áll, hogy (...) elsőként tettünk kísérletet az értelmiség és a dolgozó tömegek egységének megteremtésére, az összeurópai fejlődés stílusának, korunk számos égető kérdése megoldásának jegyében”²⁸. Az éppen olyannak tűnt a helyzet, mintha bármelyik pillanatban felhangozhatna a nyitott értelem jelenkorának eljöttét jelző nyitány. Jan Patočka kérdése így hangzott: „a történeti ember egyáltalán akarja-e még vállalni saját történelmét”²⁹? A mai olvasóban ugyanez így merül fel: Akarta-e vállalni? Miért nem?

CSÁK LÁSZLÓ*

²³ Patočka: *Eretnek esszék a történelem filozófiájához; Hanyatló-e a műszaki civilizáció, és ha igen, miért?*; In: (1)

²⁴ u.o.

²⁵ Patočka: *Van-e a történelemnek értelme?*; In: (1)

²⁶ u.o.

²⁷ Nem pedig a „technikusokat”, mint azt a magyar fordításban olvashatjuk!

²⁸ (2), 58.o.

²⁹ Patočka: *Van-e a történelemnek értelme?*; In: (1)

* A szerző a Szegedi Tudományegyetem filozófus hallgatója, a Szegedi Társadalomtudományi Szakkollégium tagja; e-mail: csak@mars.arts.u-szeged.hu; tel: +36.30.269.20.68.